

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО БАЗИСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНО-ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Розкрито основні напрями реалізації експортно-інноваційної моделі міжнародної спеціалізації, які включають обґрунтування інституційних основ.

Ключові слова: міжнародна спеціалізація, інновації, інституційні процеси, глобалізація, технологічний розвиток.

Трансформаційні процеси в Україні потребують змін сутності моделі розвитку економіки, інноваційний фактор є необхідним, та значимість його – безперечною. Нинішній структурний розвиток національної економіки не відповідає сучасним викликам і найважливішим загальносвітовим тенденціям. До того ж регуляторні механізми, що застосовуються у сфері зовнішньої економічної діяльності нашої держави, деформують економічне середовище, в якому доводиться працювати підприємствам, унаслідок чого стримується розвиток. Інтеграція у світовий економічний простір повинна передбачати створення як державних, так і суто ринкових інститутів, що сприятимуть ефективному генеруванню і поширенню інновацій та формуванню визначального фактора сучасної конкурентоспроможності – експортного потенціалу.

Теоретичну основу статті становлять дослідження робіт провідних вітчизняних і зарубіжних вчених та фахівців у сфері процесів глобалізації, постіндустріального розвитку, конкурентоспроможності національної економіки, міжнародних інноваційних процесів, аналізу технологічних укладів, таких як А. Філіпенко, П. Юхименко, П. Леоненко, Д. Лук'яненко, С. Єрохіна, Т. Бревдо, Л. Антонюк, О. Білорус, Б. Губський, О. Каніщенко, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Поручник, В. Сіденко. У працях вітчизняних науковців О. Амоші, В. Александрової, Ю. Бажала, О. Болховітінової, З. Борисенко, А. Даниленка, Б. Кваснюка, С. Кіреєва, І. Крючкової, М. Меламеда, В. Мунтіяна, Л. Мусіної та ін. обґрунтовано доведено, що національна конкурентоспроможність є основою активного розвитку національної економіки України, визначаючи формування її міжнародної позиції в умовах сучасних глобальних трансформацій.

Мета статті – обґрунтування основних напрямів реалізації експортно-інноваційної моделі міжнародної спеціалізації, що включає детальне дослідження інституційних основ.

Економічний розвиток України потребує певної реанімації та поступового оновлення. Існує три найтиповіші моделі відтворювального економічного процесу: 1) ресурсна модель без високотехнологічного виробництва (природні ресурси → виробництво → гроші); 2) інноваційна (трансформація грошей на дослідження в знання → трансформація знань у майстерність працівників та інновації → перетворення інновацій у товар → гроші); 3) інтелектуально-донорська модель (скорочений варіант моделі II, з якого вилучена стадія виробництва). Як свідчить практичний досвід країн з різним рівнем і ефективністю економічного розвитку, найефективнішою є друга модель економічного відтворення. Проте в Україні сьогодні домінують перша і третя моделі: ресурсна без високотехнологічного виробництва (1) та інтелектуально-донорська (3). Наведені моделі у стратегічній перспективі мають порівняно низький рівень ефективності, оскільки призводять до виснаження ресурсів країни, відпливу факторів виробництва національної економіки за кордон і унеможливають забезпечення високих показників рівня добробуту населення [6].

З огляду на економічні реалії, потенційні внутрішні можливості й зовнішні умови, в Україні потрібно негайно розпочинати реалізацію стратегії випереджувального розвитку економіки на основі активізації інноваційних чинників (друга модель). Проте не варто ідеалізувати стартові можливості України для таких радикальних перетворень, оскільки вони в рамках другої моделі пов'язані міцними причинно-наслідковими зв'язками з наявністю й ефективним залученням значних фінансових ресурсів. Наприклад, лише для зміни структури економіки на 1 % необхідні капіталовкладення, еквівалентні 2–3 % ВВП [8]. Головним завданням підвищення сучасного рівня міжнародної конкурентоспроможності

Україні стає забезпечення прискореного розвитку, передусім у профільних науко- і технічних галузях (аерокосмічна галузь, виробництво нових матеріалів, окремі виробництва у фармацевтичній, електронній та електротехнічній промисловості), здатних ефективно конкурувати на міжнародних ринках і стати основою високотехнологічного зростання (наприклад, сьогодні частка високотехнологічної продукції в українському експорті промислових товарів становить лише 5 %, тоді як світовий середньостатистичний рівень – 21 %). Це демонструє нагальну необхідність в удосконаленні державної системи підтримки й стимулюванні розвитку експортного потенціалу країни, яка повинна враховувати накопичений міжнародний досвід і бути орієнтованою на здешевлення доступу до ресурсів розвитку, забезпечення сучасної інфраструктури, що базується на новітніх інформаційних технологіях, утворенні бізнес-середовища, сприятливого для посилення експортної експансії національних виробників.

Україна зможе перетворитися на високотехнологічну державу з інноваційною моделлю економічного зростання за умови відповідності промисловості науково-технічним досягненням постіндустріального суспільства. Подолати суттєве відставання України від розвинутих країн щодо продуктивності праці в усіх сферах народного господарства, оновити основні фонди, впровадити енерго- і матеріалозберігаючі технології можна тільки на основі промислових інновацій. Створення цілісного промислового, наукового, технологічного комплексу сприятиме повному задоволенню внутрішніх потреб країни та експорту наукомісткої продукції. Слід зважати ще на один критерій – збалансований і гармонійний розвиток всього народногосподарського комплексу і ринкового господарства. Перебільшення переваг інноваційного сценарію стратегії і недооцінка ролі експортно-сировинного чинника можуть призвести до ще більших, ніж нині, диспропорцій.

Зростання протягом останніх років експорту з його гіпертрофованою структурою і сировинною спрямованістю на тлі зниження обсягів національного виробництва не можна вважати досягненням, а лише невиправданим марнотратством національних ресурсів. Так само важко назвати досягненням темпи зростання імпорту порівняно з експортом, оскільки масовий наплив імпортової продукції посилює деградацію національної промисловості і поповнює лави безробітних. Товарна та географічна незбалансованість експорту та імпорту, а також їх вплив на рівень життя і розвиток національної економіки свідчать про відсутність державної експортно-імпортової стратегії, що негативно впливає на забезпечення економічної безпеки України [1].

Враховуючи комплекс факторів, пов'язаних зі станом та перспективами розвитку експорту, потрібно сформувати цілісну систему заходів державного стимулювання експорту з метою створення сприятливих економічних, правових, організаційних та інших умов для його розширення та надання вітчизняним експортерам відповідної допомоги у фінансовій, правовій, інформаційній, дипломатичній, маркетинговій сферах. Важливо, щоб Україна інтегрувалася у світову економіку як рівноправний партнер, що можливо лише за умов кардинального поліпшення структури зовнішньоекономічної діяльності, за рахунок поставок готової продукції, використання інвестицій виробничої та науково-технічної кооперації тощо. З метою розвитку експортного потенціалу необхідно ефективно використовувати різні форми міжнародного економічного співробітництва. Йдеться про створення спільних підприємств, вільних економічних зон, міжнародний лізинг, прикордонну торгівлю, розвиток міжнародного туризму тощо. Однак таке співробітництво повинно відповідати вимогам економічної безпеки України, а не бути додатковим каналом відпливу капіталів з нашої країни, що відбувається нині. Водночас з удосконаленням товарної та галузевої структури експорту важливо також забезпечити раціональне територіальне розміщення експортних потужностей в Україні. Проблематика розвитку експортного потенціалу, а також ефективного його використання є особливо актуальною для України, де немає усталених механізмів його формування, не вироблені дієві системи захисту, гарантій і страхування експортних операцій, не визначені та майже не використовуються методи недержавної інституціональної та інформаційної підтримки експорту, розробки, реалізації та оцінки ефективності програм розвитку експортної діяльності.

Зростання національної економіки забезпечується переважно галузями виробництва з низькою часткою доданої вартості, вони ж переважають у структурі українського експорту.

Загалом можна сказати, що негативна ситуація в науково-технічному комплексі все ще зберігається. Рівень винахідницької діяльності залишається низьким, за показниками якості господарство країни віддаляється від “інноваційної економіки” [4].

Однією з причин такої ситуації є спрощений і однобічний погляд на зміст інноваційних господарських систем. Економіка може вважатися інноваційною, якщо у всіх її галузях – видобувній, переробній, аграрній, сфері послуг тощо – наявні динамізм, готовність до конкуренції, пошуку й освоєння нових ринків. Сама можливість реалізації національної концепції інноваційного розвитку залежить від успішної інтеграції України в світову господарську систему. Вибір її головних напрямів, у першу чергу, повинен визначатися виявленою зацікавленістю в співробітництві з Україною світових економічних гравців і оцінках її власного потенціалу: геополітичного, наукового, промислового, кадрового.

Сучасний світовий досвід доводить, що у рамках національної стратегії розвитку експорту закріплюються державні пріоритети і орієнтири розвитку виробництва та послуг, розробляється механізм сприяння національним виробникам і захисту національних інтересів, створюється необхідна інфраструктура, включаючи державні інститути і програми. Постійне загострення конкурентної боротьби на світових ринках потребує ретельної уваги з боку держави до сектору економіки, зорієнтованого на експорт, та швидкої реакції на зміни у кон'юктурі на світових ринках і гнучкої економічної політики щодо забезпечення ефективності експорту. Крім того, для світової економіки характерна постійна зміна кон'юктури, тому завдання розробки та впровадження стратегії підтримки власного експорту на світовому ринку, збільшення або, принаймні, збереження його частки в світовій торгівлі є актуальним для України. У зв'язку з цим варто запровадити експортно-інноваційну модель розвитку національної економіки, яка передбачає розвиток експортного потенціалу національної економіки з урахуванням інноваційних впроваджень [1].

Виокремимо такі основні етапи впровадження експортно-інноваційної моделі економічного розвитку:

– у фінансовій сфері:

- 1) соціальний бюджет з обов'язковим щорічним “бюджетом розвитку”, який містить кредитну підтримку інноваційних статей на зворотній основі;
- 2) відмова від фіскальної податкової системи на користь стимулюючої тобто встановлення системи партнерства громадянина, капіталу та держави;
- 3) політика сильних національних грошей, яка забезпечить довіру до них та перетворить на джерело стабільного економічного розвитку;
- 4) державна політика високої заробітної плати за рахунок гнучкої моделі перерозподілу прибутку між державою та приватними підприємствами;
- 5) кредитна підтримка інноваційного імпорту й експорту та комерційних банків, які фінансують інноваційні проекти;

– у сфері промислової політики:

- 1) установа системи високого попиту за рахунок підвищення платоспроможності населення та розвитку місткості внутрішнього ринку, стимулювання галузей промисловості зі швидким обігом – виробництва товарів народного попиту та будівництва;
- 2) визначення пріоритетних галузей як “точок зростання”, здатних забезпечити прорив української економіки в галузі високих технологій (літакобудування, космічної промисловості, озброєння та військової техніки, суднобудування тощо) та її вихід на світовий ринок з конкурентоспроможною продукцією, надання їм 100 % бюджетної підтримки на зворотній основі, переорієнтування інших галузей економіки на обслуговування цих виробництв;
- 3) стимулювання експортної орієнтації високотехнологічних виробництв та розширення внутрішнього ринку цієї продукції;
- 4) політика енергозбереження та зниження ресурсомісткості, розвиток власного паливно-енергетичного комплексу;
- 5) цільове бюджетне фінансування фундаментальних та прикладних наукових досліджень, розвиток освіти, захист прав інтелектуальної власності;
- 6) створення сучасної національної інформаційної інфраструктури, телекомунікаційних мереж, засобів інформатики та систем зв'язку.

Для становлення експортно-інноваційної моделі економіки потрібно:

- розробити теоретичні основи створення системи фінансування інновацій в умовах формування інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки;
- сформулювати концептуальні положення щодо економічного стимулювання інноваційної діяльності.

Інституційне забезпечення реалізації експортно-інноваційної моделі розвитку України передбачає як розширення чинних повноважень і компетенцій органів державної підтримки та стимулювання експортної діяльності українських товаровиробників на державному, громадському та приватному рівнях, так і створення нових інституцій з метою впровадження сучасних механізмів, які можуть використовуватися у цій сфері.

Отже, пропонується:

- створення ринкових інституційних форм для підтримки експортної діяльності українських підприємств;
- розвиток галузевих інституцій підтримки експорту;
- розвиток регіональних та муніципальних інституцій підтримки експорту.

Як результат виконання завдання передбачається:

- організація інститутів партнерства влади та підприємницьких об'єднань;
- участь владних структур у діяльності регіональних та міжрегіональних торговельних асоціацій;
- підготовка підприємств до співробітництва з іноземними партнерами;
- налагодження співробітництва між державними, громадськими та приватними організаціями сприяння експорту;
- відстоювання та лобювання інтересів експортерів.

Інституційні аспекти сприятимуть:

- досягненню високої конкурентоспроможності експорту, яка ґрунтується на вдосконаленні й оновленні технологій, що потребує постійних капіталовкладень, наукових досліджень і людських ресурсів;
- створення чітких і зрозумілих “правил гри” для всіх учасників соціально-економічного процесу, які є базою для досягнення цілей соціально-економічного розвитку тощо.

Отже, експортно-інноваційна модель економічного зростання змінює основу економічного розвитку: рушійною сферою розвитку стає не просто промислове виробництво, а залучені до нього наукові розробки й технології.

Основними напрямками експортно-інноваційної економіки є:

- 1) зростання рівня доходів і якості життя населення за рахунок створення конкурентоспроможної наукомісткої продукції для розвитку секторів економіки, покликаних формувати людський капітал, зокрема для освіти і науки, охорони здоров'я;
- 2) технологічна модернізація та заміна основних фондів у провідних галузях реальної економіки;
- 3) забезпечення ресурсозбереження, що послабить залежність вітчизняної економіки від імпорту енергетичних і сировинних матеріалів.

Оскільки в Україні проголошено курс на розвиток інноваційної економіки, то в межах цього завдання передбачено не менше 25 % коштів, отриманих від приватизації державного майна, спрямувати на інноваційне інвестування державних підприємств і господарських товариств, у яких частка державної власності сягає 50 %. Такі ресурси мають спрямовуватися насамперед на заходи щодо скорочення витрат виробництва, реалізацію енергозберігаючих технологій, екологічних програм, інноваційне оновлення матеріально-технічної бази підприємств, будівництво нових і реконструкцію наявних виробничих потужностей, підвищення експортного потенціалу та збільшення обсягів реалізації кінцевої продукції. Значна їх частка витратитиметься на реалізацію проектів, спрямованих на впровадження у виробництво прогресивних науково-технічних розробок і технологій, освоєння випуску наукоємних видів продукції, що відповідають міжнародним стандартам.

Формування нової експортно-інноваційної моделі спеціалізації країни базується на проведеній оцінці макроекономічного стану національної економіки, рівня її спеціалізації, використання ресурсів, наявних у країні. Враховуючи зовнішні фактори впливу на економіку країни, рівень відкритості, доцільно застосовувати селективні моделі розвитку національної економіки, але з обов'язковим урахуванням необхідності переходу до нового

технологічного укладу. На сьогодні економіка України продовжує демонструвати ознаки моделі наздоганяючого розвитку, якій притаманні екстенсивні фактори розвитку, що суттєво гальмують господарський прогрес, залежність від експорту власної продукції, технологічну, інтелектуальну залежність від постіндустріального світу. У зв'язку з цим Україна повинна обрати модель економічного розвитку, засновану на зміцненні конкурентоспроможного експортного потенціалу з урахуванням інвестицій, інновацій, стабільного інституційного середовища, що є найприйнятнішою для національної економіки.

Механізм забезпечення ефективного експортоорієнтованого розвитку України повинен формуватися з урахуванням національної специфіки та потенційних можливостей економіки, досягнень світового досвіду та ключових тенденцій світогосподарських процесів. Експортоорієнтована модель економічного розвитку пояснює його динамізацію позитивним ефектом від експортної експансії, яка стимулює економічне зростання країни шляхом сприяння ефективному перерозподілу ресурсів, інтенсивній конкуренції, послаблення валютних обмежень, використання переваг від ефекту економії на масштабах, акумуляції валютних надходжень та резервів, що забезпечує, відповідно, підвищення продуктивності факторів виробництва, збільшення високотехнологічного імпорту, розширення власної технологічної бази, поліпшення міжнародної валютної ліквідності та високий конкурентний статус країни. Зростання ролі зовнішніх чинників у розвитку національних економік, висока експортна залежність та особливості внутрішнього ринку України обґрунтовують доцільність реалізації нею експортоорієнтованої моделі та безальтернативність забезпечення її ефективності у досягненні економічної безпеки, прискореного зростання, підвищенні добробуту населення, еквівалентної участі країни в міжнародному поділі праці. Критеріями ефективності є торговельна відкритість країни; макроекономічна стабільність; наближення товарної структури експорту до світової, зокрема нарощування високотехнологічного експорту; географічна диверсифікація зовнішньоторговельних потоків; дієвий механізм державного сприяння експорту.

Розроблення концептуальної національної моделі розвитку експорту (спеціалізації) України передбачає забезпечення стабільного зростання обсягів виробництва та валового внутрішнього продукту країни (ВВП), збільшення податкових та валютних надходжень, створення додаткових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, поглиблення її інтеграції у світовий економічний простір та покращання поточного рахунку платіжного балансу держави.

Україна стане високотехнічною державою з інноваційною моделлю економічного зростання лише за умови відповідності промисловості науково-технічним досягненням постіндустріального суспільства. Подолати суттєве відставання України від розвинутих країн щодо продуктивності праці в усіх сферах народного господарства, оновити основні фонди, впровадити енерго- і матеріалозберігаючі технології можна тільки шляхом застосування промислових інновацій. Створення цілісного промислово-науково-технологічного комплексу сприятиме повному задоволенню внутрішніх потреб країни та експорту наукомісткої продукції.

Використані джерела

1. *Груцинська Н. М.* Міжнародна спеціалізація економіки України в умовах технологічних трансформацій : монографія / Н. М. Груцинська. – К. : Стило, 2011. – 346 с.
2. *Кальченко Т. В.* Глобальна економіка: методологія системних досліджень / Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 248.
3. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / под ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 608.
4. *Новицький В. Є.* Інноваційна парадигма в контексті регулятивних завдань / В. Є. Новицький // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2008. – № 1–2.
5. *Новицький В. Є.* Національні інтереси України в контексті цивілізаційних детермінант і економічної глобалізації / В. Є. Новицький // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 12–18.
6. *Швиданенко О. А.* Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / О. А. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 377.
7. *Шнипко О. С.* Інноваційне становище України: проблеми та перспективи / О. С. Шнипко // Вісн. Нац. банку України. – 2008. – № 2. – С. 20–24.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.